

УДК 338.242:336.717

К. Ф. Черкашина,
кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ БАНКІВ: СУТНІСТЬ ТА ВИТОКИ УПРАВЛІННЯ

У статті досліджено підходи до визначення фінансових ресурсів, обґрунтовано необхідність визначення категорії «банківські ресурси» та розглянуто понятійне наповнення банківських фінансових ресурсів. Проаналізовано розвиток теорії управління та місце в ній управління фінансовими ресурсами банків.

Ключові слова: фінансові ресурси, банківські ресурси, управління.

The article examined financial resources essence, requirement for substantiation of banking resources and definition of banks financial resources. There is analysis of management theory and banks financial management in the paper.

Key words: financial resources, banking resources, management.

Вступ. Основу функціонування банківської системи складають фінансові ресурси. Управління банківськими ресурсами – це діяльність, що пов'язана із залученням грошових коштів вкладників та інших кредиторів, визначення розмірів та відповідної структури джерел грошових коштів. Від якості управління залежить досягнення поставлених стратегічних цілей банку, стабільність його розвитку та конкурентоспроможність. Після кризи 2008 року питання удосконалення процесу управління фінансовими ресурсами постало як одне із першочергових, тому дослідження сутності категорії «фінансові ресурси банку» та витоків теорії управління у цій сфері на сьогоднішній день є завданням актуальним та доцільним до розгляду.

Постановка задачі. У економічній літературі немає єдиного підходу до визначення суті фінансових ресурсів, що обумовлено складністю їх структури та різноманітністю форм прояву. Невизначеність фінансових ресурсів обумовлює проблему понятійного наповнення процесу управління ресурсами банків і відповідно реалізацію його механізму. Метою даного дослідження є визначення сутності фінансових ресурсів банку та витоків теорії управління ними.

Результати дослідження. Основні напрямки дослідження суті фінансових ресурсів можна згрупувати як ті, що аналізують напрямки використання ресурсів, ті, що аналізують структуру ресурсів та ті, що досліджують джерело надходження ресурсів. До представників першого напрямку належить російський учений В. В. Бочаров, який визначає фінансові ресурси як матеріальну основу фінансів, що формують фінансовий потенціал будь-якого економічного суб'єкта, створюючи сприятливі умови для його виробничого та науково-технічного зростання [9]. Аранчій В.І. визначає фінансові ресурси як суму коштів, що спрямовані в основні та оборотні засоби підприємства [2, с.29]. Ще одним представником цього підходу є Слав'юк Р.А., який визначає фінансові ресурси як «грошові доходи та надходження, що перебувають у розпорядженні суб'єктів господарювання і призначені для виконання фінансових зобов'язань, здійснення витрат на розширене відтворення та економічне стимулювання працівників» [24, с.177].

Представники структурного підходу визначають фінансові ресурси як грошові фонди і частину грошових коштів, яка використовується у нефондовій формі [18, с.10]. Однак слід зважати на те, що в сучасних умовах грошові кошти не формуються у грошові фонди і не вилучаються з кругообігу, а використовуються підприємством залежно від потреби та наявності на підприємстві [28].

Представники третього напрямку, визначаючи фінансові ресурси, враховують, крім напрямку використання, джерело створення. Зокрема, згідно визначення Філімонова О.С., фінансові ресурси підприємства – це власний, позичений та залучений грошовий капітал, що використовується підприємствами для формування своїх активів та здійснення виробничо-фінансової діяльності, з метою отримання відповідного доходу, прибутку [27, с.18].

Ресурси окремо відомого комерційного банку – це кошти, якими розпоряджається банк і використовує їх для забезпечення своєї діяльності на комерційних засадах та згідно з вимогами регуляторних органів [9]. Існують дві основні точки зору з приводу визначення поняття «ресурси банку». Одна з них спирається на джерело їх формування, інша – на напрям призначення. Райзберг Б. А., Лозовський Л. Ш., Стародубцева Е. Б є прихильниками першого напрямку трактування: банківські ресурси – це складова фінансових ресурсів, яка складається з власних та залучених засобів [21]. У «Словнику з економіки та фінансів» наводиться другий варіант визначення, а саме: ресурси банку представляють собою сукупність засобів, що знаходяться у розпорядженні банку та використовуються для кредитних та інших активних операцій [25]. Слід зауважити, що у наведених визначеннях поняття «банківські ресурси» та «ресурси банку» використовуються як синоніми, і ми у своїй роботі не виділяємо різниці між ними. Обидва визначення є вірними, тому буде доречно поєднати їх, та розглядати банківські ресурси як частину фінансових ресурсів, що складається із власних та залучених засобів і знаходяться у розпорядженні банку з метою використання в кредитних та інших активних операціях.

Разом з високим рівнем досліджень проблематики банківської діяльності в науковій літературі відсутній єдиний підхід до визначення фінансових ресурсів банку. Особлива поляризованість поглядів спостерігається в українських і західних учених.

У наукових працях провідних економістів Заходу переважно не вживається термін «фінансові ресурси банку». Едвін Дж. Долан, Колін Д. Кемпбелл і Розмарі Дж. Кемпбелл, досліджуючи джерела грошових коштів банку, пропонують звернутися «до правого боку банківського балансового звіту», де відображені депозити, позики й акціонерний капітал банку. Аналогічний підхід використано у науковій праці «Коммерческие банки» за редакцією Е. Ріда, Р. Коттера й Е. Гілла, де вивчення основ банківської справи пропонується почати з розгляду основних груп статей балансу банку. Англійські економісти Д. Полфреман і Ф. Форд також зосереджують увагу винятково на пасивних операціях, при цьому термін «фінансові ресурси банку» не використовується [9]. Західні науковці ресурси банку розглядають з точки зору бухгалтерського обліку та з позиції управління пасивами, не використовуючи при цьому термін «фінансові ресурси банку».

У наукових працях російських та українських дослідників використовується термін «фінансові ресурси», але при цьому спостерігається його різностороннє трактування. Фінансові ресурси банку часто отожднюють з термінами «банківські ресурси» і «ресурсна база банку». Н. Г. Антонов і М. А. Пессель [1] близькі до позиції економістів Заходу, оскільки вони на перше місце ставлять пасиви й отожднюють їх із фінансовими ресурсами банку. Прихильником бухгалтерського підходу є В. І. Колесников [11], який поділяє позицію Н. Г. Антонова та М. А. Песселя, зазначаючи, що банківські ресурси формуються в результаті проведення банками пасивних операцій і відображаються в пасиві балансу банку. Російський дослідник І. О. Лаврушин, трактуючи суть фінансових ресурсів банків, пропонує відобразити джерела їхнього формування та напрями використання [13]. Він визначає фінансові ресурси банків як власні капітали та фонди, а також кошти, залучені банками у процесі пасивних і активно-пасивних операцій (у частині перевищення пасиву над активом), що використовуються для активних операцій.

Трактування фінансових ресурсів банку визначається специфікою діяльності банківських установ, які, з одного боку, виступають як фінансові інститути, що беруть участь у перерозподілі вільних фінансових ресурсів, а з іншого – як суб'єкти господарювання, які використовують фінансові ресурси у своїй діяльності. На нашу думку, найбільш прийнятним визначенням фінансових ресурсів банку є визначення подане К. Волохатою, оскільки у її трактуванні поєднано три підходи визначення сутності фінансових ресурсів, а саме: напрямком використання, структуру і джерело надходження. Згідно із запропонованим визначенням, фінансові ресурси банку – це сукупність акумульованих з різних джерел коштів, які формуються у процесі розподільчих та перерозподільчих відносин і використовуються в

банківській діяльності з метою отримання прибутку [9].

Управління фінансовими ресурсами банку – це відносно молода наука, яка спирається на досвід цілого ряду досліджень в сфері управління. Тому для уточнення сутності процесу управління фінансовими ресурсами, доречним буде дослідити витоки та передумови його існування.

Управління як вид людської діяльності існує з тих пір, коли виникла необхідність у спільній праці людей. Історія управління написана, головним чином, тими, хто оволодів мистецтвом управління на практиці. Основоположником теорії управління та головним центром її розвитку вважають Америку. В основу американської теорії та практики управління лягли роботи французького Анрі Файоля. Наприкінці XIX сторіччя він управляв вугільними шахтами та написав книгу «Принципи управління». Збагатив теорію та практику управління Честер Бернард, президент компанії «Нью Джерсі Белл», завдяки своїй книзі «Функції управління». Нові горизонти були відкриті завдяки Альфреду Слоуну, який впроваджував новаторські ідеї в управлінні компанії «Дженерал Моторс» та Генрі Форду у компанії «Форд Моторс Компані». Нобелівський лауреат Г. Саймон визначив управління у широкому розумінні, як діяльність групи людей, що об'єднують свої зусилля для досягнення загальних цілей [23]. Генрі Таун, один із засновників та президент компанії «Yale and Town Manufacturing», у своїй доповіді «Інженер у ролі економіста» визначив управління, як трудовий процес [10].

Основною тенденцією розвитку управлінської думки останні 90 років є прагнення перетворити управління у науку. Однак протиріччя між вимогами науковості, раціональності з одного боку, та реальною поведінкою людей – з іншого, ставлять серйозні методологічні проблеми, що стосуються їх взаємозв'язку. Специфіка теорії управління полягає у її міждисциплінарному характері, а її відмінна риса у орієнтації на розв'язання практичних задач [6]. Ф.Тейлор у своїй роботі «Принципи наукового менеджменту» обґрунтовує сутність наукового значення управління та вбачає основну задачу управління у досягненні максимальної вигоди для управління у поєднанні із досягненням максимального добробуту кожного робітника [26]. Ф.Тейлора поправу вважають «батьком наукового менеджменту».

Механістичній науковій картині світу кінця XIX - початку XX століття відповідала класична теорія управління, що відповідала методологіям редукціонізму, об'єктивізму та елементаризму. Сучасна концепція теорії управління включає в себе системний підхід, визнання невизначеності, як невід'ємного атрибуту управлінської ситуації, установку на вивчення процесів самоорганізації та адаптації до зовнішнього середовища [6]. Це пов'язано із появою серйозних структурних суспільно-політичних та економічних змін. Ці зміни характеризуються різного роду кризами (цивілізаційними, антропологічними, економічними, екологічними і т.п.), що ускладнюються глобалізацією суспільних процесів. Глобалізація, в свою чергу, супроводжується застосуванням нових інформаційних технологій, що змінюють співвідношення централізації та децентралізації управління. У зв'язку з перерахованими змінами, більшість східних концепцій стали неадекватними дійсності через те, що вони спираються і вважають за фундамент ефективного управління соціальний аспект діяльності людини. Д. Макгрегор вважає, що сучасне економічне управління має фундаментальні методи для досягнення суспільних цілей [19]. Е.А. Смірнов досліджує питання сучасної філософії управління та вказує на складність, багатоаспектність, невизначеність та нелінійність людської діяльності та її мотивів. У цьому ж аспекті працює російський науковець Г.Квасов, який за основу теорії управління вважає людське буття.

На сьогоднішній день в теорії управління накопичена значна кількість знань, завдяки яким була сформована наука про управління в цілому. Дослідження в одних сферах управління були доведені до свого логічного кінця, в інших – досі продовжуються. До останніх належать розділи з теорії нелінійних, адаптивних, оптимальних систем. У 1970 році вірменський науковець Ф.Чакі випустив у світ книгу, присвячену сучасним теоріям управління саме в таких системах. У своїй роботі він досліджує процес управління у багатовимірних об'єктах складної ієрархічної структури. Загалом точкою відліку формування сучасної теорії управління складними системами можна вважати 1948 рік, коли Н. Вінер опублікував свою знамениту книгу «Кібернетика, або управління та зв'язок у тварині та машині», де було висвітлено проблеми управління та зв'язку для найрізноманітніших систем під єдиним кутом зору.

На сьогоднішній день розгляд таких систем став популярним та широко розповсюдженим у економіці, зокрема у її фінансовій структурі. Це пов'язано з новим витком економіки в цілому – переходом до ринкової економіки. Виникнення цього етапу породило необхідність у вивченні вже відомої на сході науки – фінансового менеджменту. Група науковців Трошев В.П., Коротков Е.М., Нікорук М.В., Стоянова Е.А. у своїй книзі [12] трактує це поняття як науку управління фінансами підприємства, що направлена на досягнення його стратегічних цілей. Батрін Ю.Д. та Фомін П.А. у своїй роботі [4] розглядають особливості управління фінансовими ресурсами підприємств, методичні аспекти процесів бюджетування, контролю та аналізу виконання бюджету. Ральф Вінс досліджував процес управління фінансовими ресурсами [7], спираючись на теорію портфелів. Басалай С.І. пропонував можливі механізми управління фінансовими ресурсами, розглядаючи основні аспекти стратегічного фінансового планування і моделювання, а також досліджував застосування запропонованих методів в умовах кризи макроекономіки та політичної невизначеності [3]. Однак сфера фінансів, а зокрема фінансових ресурсів є широкою у своєму розумінні. Фінансові ресурси можна розглядати з огляду їх формування, призначення, сфери застосування, обороту та джерел надходження. Актуальною та необхідною до розгляду в сучасній економічній ситуації є сфера банківських ресурсів. Це обумовлено наступними чинниками [14]:

- банки виконують ряд специфічних функцій, різних за своєю характером та цільовим призначенням і є нехарактерними для будь-якої іншої установи або організації;
- сфера банківської діяльності обслуговує сферу промислового виробництва і має свої специфічні традиції та норми;
- відсутність у сфері фінансової діяльності банку науково - обґрунтованих методів управління ресурсами, які можна було б порівняти за ефективністю із технічними системами.

Управління фінансовими ресурсами є складовою загального процесу управління в банку, що організовано з метою ефективної діяльності всіх його структурних підрозділів для розв'язання поставлених перед банком задач. Теорія управління банківськими ресурсами є досить молодою, але вже існують обґрунтовані та змістовні роботи, що заслуговують особливої уваги.

Лаптірєв Д.А. досліджував систему управління банківськими ресурсами, розглядаючи банк, як кібернетичну систему, як взаємодіє із зовнішнім середовищем, і є керівною, впорядкованою та організованою [14]. Питаннями формування та розподілу банківськими ресурсами займався І. В. Вишняков. У своєму дослідженні процесу формування банківських ресурсів [8] він стверджує, що основним джерелом акумулювання коштів комерційних банків є «депозити до запитання». Їх основною особливістю є можливість миттєвого вилучення депозиту з банку. Даний вид ресурсів, на думку автора, є ризикованим. Вишняков спробував змодельовати динаміку об'ємів як окремих депозитів «до запитання», так і сукупності всього банківського ресурсу даного виду. Він запропонував модифікації стохастичних мультиплікативних моделей динаміки об'єму депозитів, враховуючи невизначеність у поведінці вкладника та використовуючи деякі схеми теорії надійності та теорії масового обслуговування. Розробки М.М. Родіонова також були присвячені питанню управління банківськими ресурсами, їх втратами [22]. Науковець запропонував оптимізаційну модель розподілу витрат за індивідуальним ризиком у складі портфеля та вивів рівняння для розрахунку кредитних лімітів при степеневих функціях корисності. Задачу визначення напрямків та об'ємів розподілу банківських ресурсів досліджувала Малахова О.Л. [15]. Предметом її досліджень є процес функціонування банківської системи України у взаємодії з підприємствами реального сектора економіки. Малахова О.Л. обґрунтовує теоретичні засади організації та визначає шляхи удосконалення роботи банків у механізмі кредитного забезпечення підприємницької діяльності як цілісної системи.

На сьогоднішній день за напрямками банківського управління розрізняють фінансовий та організаційний менеджмент. Організаційний менеджмент направлений на розв'язання проблеми раціональної організації та управління колективом, створення організаційних структур та систем забезпечення діяльності банку. Фінансовий менеджмент охоплює управління фінансовими процесами, що знаходяться у компетенції банку. Фінансовий менеджмент у банку включає управління активами і пасивами, ризиками, власним капіталом, ліквідністю та резервами, банківськими портфелями, фінансове планування [20]. Управління фінансовими ресурсами банку є складовою фінансового менеджменту банку, і представляє собою процес формування фінансових ресурсів у тісному взаємозв'язку з їх розміщенням. Питаннями формування структури банківських фінансових ресурсів, їх розподілу та оптимізації складу займалось багато науковців, зокрема І. В. Вишняков, який у своєму дослідженні процесу формування банківських ресурсів стверджує, що основним джерелом акумулювання коштів комерційних банків є «депозити до запитання» [8]. Розробки М.М. Родіонова [22] також були присвячені питанню управління банківськими ресурсами, їх втратами. Задачу визначення напрямків та об'ємів розподілу банківських ресурсів досліджувала О.Л. Малахова [15]. М.П. Могильницька дослідила тенденції розвитку ресурсної бази банківських установ та їх інвестиційної діяльності [16]. З'ясуванням видів фінансових ресурсів, шляхів їх пошуку та акумуляції займались І.А. Бланк [5] та А.А. Пересада [17].

Висновки. Управління фінансовими ресурсами банку є багатоаспектним процесом і може мати безліч інтерпретацій та тлумачень, однак для правильного розуміння його сутності та основ, запропоновано структурний аналіз попередніх досліджень у сфері фінансових ресурсів щодо понятійно-категорійного апарату, у результаті чого було визначено фінансові ресурси банку як сукупність акумульованих з різних джерел коштів, які формуються у процесі розподільчих та перерозподільчих відносин і використовуються у банківській діяльності з метою отримання прибутку. З метою визначення сутності процесу управління фінансовими ресурсами банків, проведено аналіз досліджень у сфері теорії управління, з'ясовано витоки цього процесу, його специфіку у сфері фінансів та особливості у банківському секторі. У результаті управління фінансовими ресурсами банків визначено як процес формування фінансових ресурсів банку у тісному взаємозв'язку з їх розміщенням. На сьогоднішній день зазначене коло питань є важливою сферою дослідження банківського сектору і одним із ключових елементів для забезпечення ефективного та стабільного функціонування банківської системи України.

Список використаних джерел

1. Антонов Н. Г. Денежное обращение, кредит и банки / Н. Г. Антонов, М. А. Пессель. – М. : АО Финстатинформ, 1995. – 272 с.
2. Аранчій В.І. Фінанси підприємств. Навчальний посібник / В. І. Аранчій – К.: ВД «Професіонал», 2004 – 304 с.
3. Басалай С. И. Механизмы управления финансовыми ресурсами корпорации / С. И. Басалай – М.: ТДДС Столица-8, 2001. – 166 с.
4. Батрин Ю.Д. Особенности управления финансовыми ресурсами промышленных предприятий / Ю. Д. Батрин, П. А. Фомин – М.: Высшая школа, 2001 – 261 с.
5. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент. Учебный курс / И. А. Бланк – К. Эльга–Н, Ника–Центр, 2001–448 с.
6. В. С. Днев Феномен современного управления с позиций науки и философии [Електронний ресурс] – Режим доступу http://www.philosophy.nsc.ru/journals/philscience/11_01/06_diev.htm
7. Винс Р. Математика управления капиталом Методы анализа риска для трейдеров и портфельных менеджеров / Ральф Винс – М: Альпина Бизнес-Букс, 2007 – 246 с.
8. Вишняков И. В. Стохастическая модель динамики объёмов банковских депозитов «до востребования» / И.В.Вишняков // Экономика и математические методы. – 2002. – №1. – С. 94. –104.
9. Волохата К. О. Сутність і значення ресурсної бази банків / К. О. Волохата // Вісник Університету банківської справи Національного банку України – 2011 – № 1 – С. 147. – 154.
10. Дункан Джек У. Основополагающие идеи в менеджменте. Уроки основоположников менеджмента и управленческой практики. / Дж. Дункан; пер с англ. В. П. Юденцова – М.: Дело, 1996. – 272 с.
11. Колесникова В. И. Банковское дело : учебник для студ. / под ред. проф. В. И. Колесникова, Л. П. Кроливецкой. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 480 с.
12. Коротков Э.М. Антикризисное управление: Учеб. пос.: Ч. II. / Э. М. Коротков. - М.: ИМПЭ им. А.С. Грибоедова, 2001. - 71 с.
13. Лаврушин О. И. Деньги, кредит, банки : [учебник для вузов] / О. И. Лаврушин, И. Е. Шакер, М. П. Березина, М. А. Абрамова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : КНОРУС, 2006. – 560 с.
14. Лаптырев Д.А. Система управления финансовыми ресурсами банка: Процессы - задачи - модели – методы / Д. А. Лаптырев – М: БДЦ-пресс, 2005. – 296 с.
15. Малахова О.Л. Банківська система у механізмі кредитного забезпечення підприємницької діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец.08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / О.Л. Малахова – Тернопіль, 2004. – 20 с.
16. Могильницька М.П. Підвищення ефективності банківської системи регіону: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / М. П. Могильницька. – Львів, 2005. – 20 с.
17. Пересада А. А. Інвестування: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / А. А. Пересада, О. О. Смірнова, С. В. Онікієнко, О. О. Ляхова. — К.: КНЕУ, 2001. — 251 с.
18. Поддєрьогін А. М. Фінанси підприємств: Підручник / А.М.Поддєрьогін, М.Д.Білик, та ін.; кер кол. авт. і наук. ред. проф. А.М.Поддєрьогін. – 5-те вид., перероб. та допов. – К.: КНЕУ, 2004 – 460 с.
19. Поликарпов В.С. Философия управления / В. С. Поликарпов – Ростов-на-Дону – Таганрог: ТРТУ, 2001 – 125 с.
20. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку: Підручник / Л.О. Примостка — К.: КНЕУ, 2004. — 468 с.
21. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева – 5-е вид., оновл. — М.: ИНФРА-М, 2007. — 495с.
22. Родионов М.М. Об одной дескриптивной модели установления кредитных лимитов / М.М.Родионов // Экономика и математические методы. – 2006. – №1. – С.103–109.
23. Саймон Г. Менеджмент в организациях / Г. Саймон, Д. Смитбург, В. Томпсон – М.: Экономика, 1995 – 335 с.
24. Слав'юк Р. А. Фінанси підприємств: Навч. пос. / Р. А. Слав'юк – К.: ІДУЛ, 2002. – 432 с.
25. Словарь по экономике и финансам [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sloVARI.yandex.ru/dict/glossary>
26. Тейлор Ф.У. Принципы научного менеджмента [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://books4study.info/text-book1426.html>
27. Філімоненков О.С. Фінанси підприємств: Навчальний посібник. / О. С. Філімоненков – К.: Кондор, 2005. – 400 с.
28. Чорна С. В. Економічна сутність фінансових ресурсів підприємств [Електронний ресурс] / С. В. Чорна // Режим доступу http://www.economy-confer.com.ua/full_article/670/

Стаття надійшла до редакції 24.09.2012 р.